

Blauwsloten van Tilburg

Blauwsloten; de Tilburgse waterlopen

Algemeen

Gedurende de 19e eeuw groeide Tilburg uit tot een industriestad, wat tot gevolg had dat de hoeveelheid afvalwater van de bewoners en de industrie sterk toenam. De stad had echter geen verbinding met grote wateren. Slechts drie stroompjes: de Donge, de Zandleij en de Leij lagen in de buurt. De zogenaamde blauwsloten, die afvalwater vanuit de textiel fabrieken afvoerden, en de riolen kwamen ongezuiverd in deze riviertjes uit, die vervolgens langs of door de dorpen in de omgeving stroomden. Met name de gemeente Oisterwijk protesteerde hevig tegen deze praktijk en startte eind 19e eeuw een rechtszaak tegen Tilburg.

Om het probleem te verzachten richtte Tilburg in 1903 een vloeiveld in ten westen van de stad, op een complex woeste gronden dat De Witsie heette. Nevenvoordeel was dat op deze wijze de woeste grond kon worden ontgonnen door de aanvoer van voedselrijk water.

De vele textiel fabrieken aan de Goirkestraat loosden daarna nog ongezuiverd op de Zandleij. Om problemen met de gemeente Udenhout te voorkomen werden ook ten noorden van Tilburg een aantal vloeivelden aangelegd die bij elkaar 140 ha besloegen. De aanleg duurde van 1919-1929. Deze vloeivelden hebben gefunctioneerd tot 1972, waarna een Riolwaterzuiveringsinstallatie, de AWRI-Noord, de taak van de vloeivelden overnam.

Stroomgebieden van Tilburg

Tilburg watert van nature af op drie verschillende beken, alle drie behorend tot het stroomgebied van de Maas, namelijk de Zandleij in het noordoosten, de Oude Leij (later: Donge) in het westen, en de Nieuwe Leij (later: Voorste Stroom) in het zuidoosten. We kunnen derhalve een onderscheid maken tussen drie verschillende stroomgebieden.

De oorspronkelijke grenzen tussen de stroomgebieden, de waterscheidingen, zijn aangegeven op een waterstaatskaart van Tilburg en omgeving uit 1876. Het snijpunt van de waterscheidingen ligt in de Schijf, iets ten westen van het kerkhof aan de Bredaseweg, nabij de kruising van de Missionarisstraat en de Wilgenstraat, op een hoogte van 15 tot 15,5 meter +NAP.(1)

Projectie van de waterscheidingen op de huidige stadsplattegrond geeft het volgende globale beeld:

1. De scheiding tussen de stroomgebieden van de Leij en de Zandleij loopt vanaf genoemd snijpunt langs de oostzijde van de St. Ceciliastraat ongeveer noordwaarts tot de kruising Wilhelminapark-Goirkestraat, buigt dan af naar het noordoosten en volgt, aan de westzijde, de loop van de Goirkestraat, snijdt vervolgens de Goirkestraat iets ten noorden van de Kapelstraat, gaat dan over het Julianapark noordoostwaarts, en buigt ongeveer ter hoogte van de Van Anrooylaan af naar het oosten.

2. De scheiding tussen de stroomgebieden van de Donge en de Zandleij loopt vanaf genoemd snijpunt ongeveer noordwestwaarts, snijdt de Prunusstraat, passeert de kruising Hart van Brabantlaan/Ringbaan-West, buigt bij de Reitse Hoevenstraat af naar het westen, volgt ongeveer het tracé van de Wandelboslaan en buigt ten slotte ter hoogte van de Statenlaan af naar het noorden.

3. De scheiding tussen de stroomgebieden van de Donge en de Leij loopt vanaf genoemd snijpunt zuidwestwaarts, passeert de Bredaseweg iets ten oosten van het klooster van de missionarissen van het H. Hart, gaat langs de westzijde van het Korvelplein, gaat dan zuidwaarts door de Laarstraat en de Goirleseweg tot de waterloop de Katsbogte, vervolgens westwaarts langs de noordzijde van die waterloop tot even voorbij de Rielseweg, daarna weer oostwaarts en tenslotte zuidoostwaarts.

Deze natuurlijke waterscheidingen vallen tegenwoordig echter niet meer samen met de huidige grenzen van de waterschappen. Begrenzings van waterschappen kunnen arbitrair worden vastgesteld, omdat men voor de afvoer van hemelwater en rioolwater niet meer afhankelijk is van de natuurlijke waterafvoer. Via buisleidingen kunnen waterscheidingen immers probleemloos gepasseerd worden.

De Tilburgse waterlopen

Op 18e- en 19e-eeuwse kaarten van Tilburg kunnen we de waterlopen nog terugvinden. Ze worden verder uitvoerig beschreven in de in 1869 verschenen Legger der waterleidingen.

Aangenomen mag worden dat de meeste waterlopen van natuurlijke oorsprong zijn, hoewel de meeste in de loop der eeuwen vergraven zullen zijn.

Een overzicht van alle waterlopen die aan het eind van de 19e eeuw in Tilburg voorkwamen is weergegeven op de eerste bladzijde. De voornaamste Tilburgse waterlopen worden hieronder beschreven:

De Nieuwe Leij, meestal gewoon Leij genoemd, ontstaat in de gemeente Goirle door de samenvloeiing van twee beken, de Poppelsche en de Roversche Leij, die beide hun oorsprong hebben in het gebied tussen Ravels en Weelde. Vanaf de Kommerstraat tot de uitmonding van de Zwartreit vormde de rivier de grens met de gemeente Berkel-Enschot. Als Voorste Stroom gaat ze vervolgens richting Oisterwijk, waar ze met de Achterste Stroom (Reusel) samenvloeit tot Essche Stroom.

Tussen Goirle en Berkel-Enschot stroomt de Leij door een honderden meters breed dal, met een dalbodem die enkele meters dieper ligt dan de omgeving. Het Leijdal was vroeger erg moerassig, en er lagen veel poelen en plassen, waarin gevist en gezwommen werd, en waarop 's winters kon worden geschaatst. Aan het eind van de 19e eeuw werd de Leij nog gebruikt voor het spoelen van wol, terwijl er ook op enkele plaatsen schapevellen werden geweekt.

Op oude kaarten is nog goed te zien dat de Nieuwe Leij oostelijk van de weg naar Hilvarenbeek rechtgetrokken is. Ten behoeve van de bouw van het nieuwe St. Elisabethziekenhuis moest een deel van de Leij aan het eind van de jaren '70 worden omgeleid. De oude, verlaten bedding is nog steeds op het ziekenhuisterrein aanwezig.

Ten oosten van het Wilhelminakanaal stroomt de Nieuwe Leij door Moerenburg, een natuurgebied met een grote landschappelijke waarde. Helaas wordt dit unieke gebied, waarvan het zuidelijke deel al ernstig is aangetast door de aanleg van achtereenvolgens de Meierijbaan, Rijksweg 58 en knooppunt De Baars, nog steeds bedreigd door grootstedelijke plannenmakers.

Enkele honderden meters ten zuiden van de Nieuwe Leij loopt tussen Goirle en Berkel-Enschot nog de Oude Leij. Deze waterloop, die zich vroeger in Goirle ter hoogte van de watermolen afsplitste van de Nieuwe Leij, vormt (vormde) van oudsher de grens tussen Goirle en Tilburg enerzijds en Hilvarenbeek en Berkel-Enschot anderzijds. Waarschijnlijk hebben we hier te maken met een voormalige bedding van de Leij, die in de loop der eeuwen sterk gekanaliseerd is.

Ter hoogte van het ven de Bu(u)nder (dat op kaarten steevast voorkomt als 'Grollegat') mondt de Oude Leij uit in de Nieuwe Leij. Op de oudste kadasterkaarten is nog te zien dat de Oude Leij vroeger door de Buunder stroomde en pas verderop, op het grondgebied van Berkel-Enschot samenvloede met de Nieuwe Leij.

Een restant van de oude bedding is nog steeds zichtbaar aan de oostzijde van de Koebrugseweg, tegenover de Buunder.

In de weg van Tilburg naar Moergestel (de huidige Koebrugseweg) lag, op grondgebied van Berkel, sinds mensenheugenis een brug over deze oude Leijbedding, de Bunder- of Baarsbrug geheten. In 1890 werd deze brug, ondanks protesten van Tilburg, vervangen door een dam. De gevolgen hiervan lieten niet lang op zich wachten; in de Tilburgsche Courant van 26 oktober 1890 lezen we: Nog is het wintersaisoen niet geheel ingetreden of het ongemak van het opruimen der Bunderbrug onder Berkel begint zich reeds te doen gevoelen. Gedurende eenige dagen hebben er zware regens gevallen en de lage broekvelden onder Tilburg zijn geheel ondergelopen en zijn niet van de Leij te onderkennen. De polder van den heer C. Houben en aangelegen weiden en de broekvelden tegenover de ververij van C. en J. Houben staan blank.

Verder weet de krant ons nog te melden dat de tussenkomst van de Koning is ingeroepen. Ten slotte kwamen Tilburg en Berkel in 1893 overeen dat Tilburg ter vervanging van de brug op eigen kosten ijzeren buizen in de weg mocht laten leggen.

Op Tilburgs grondgebied heette de Oude Leij, die tegenwoordig de naam Landscheiding draagt, aan het eind van de vorige eeuw overigens nog de Tweede Oude Leij. Vroeger moet er tussen de Nieuwe en de Oude Leij namelijk nog een oude Leijbedding hebben gelegen. Deze werd aan het eind van de vorige eeuw weer opgegraven ten behoeve van de afvoer van het fabriekswater, waarbij de gegraven loop de naam Oude Leij kreeg. Aan de zuidzijde dezer gemeente is in vervanging van de zogenaamde Oude Lei, loopende van de provinciale weg tot aan den Bunder, een sloot gegraven waarin het fabriekswater van de fabrieken aan de Lei wordt afgevoerd... (Gemeenteverslag 1878) en: De Oude Lei tusschen den Provincialen weg naar Hilvarenbeek en den ouden weg naar dien gemeente was geheel verdwenen, zoodat het water, van Goorle komende, zich over de velden verspreidde. Het oude bed van dit riviertje is wederom opgegraven. (Gemeenteverslag 1882.)

Het is deze Oude Leij die bij de Tilburgers vroeger bekend stond als de 'Vuile Leij'.

De Nieuwe Leij ontving aan haar linkeroever water van een aantal zijriviertjes, waarvan sommige op hun beurt weer water ontvingen van kleinere stroompjes. De voornaamste zijtakken van de Nieuwe Leij zijn: de Katsbogte, de Korvelse waterloop en de Zwartreit. De Groenewoudse loop is inmiddels geheel verdwenen; een gedeelte van de Oerlese waterloop is nog steeds aanwezig in het Leijpark.

De Katsbogte vormt vanouds de grensscheiding tussen Tilburg en Goirle. In 16e-eeuwse bronnen komt hij nog voor onder de naam die Heijningen. Het riviertje, dat nog steeds voor een deel bestaat, ontsprong vroeger in het Riels Laag. In de oude weg van Tilburg naar Goirle lag vroeger in de Katsbogte een doorwaadbare plaats ('voorde'), de Conincxvoert ('Koningsvoorde').

De Korvelse waterloop ontsprong ten zuidoosten van het Korvelplein, in het gebied dat vroeger de Poel heette. Na passage van de Oerlesestraat liep de waterloop oostwaarts, om bij de Koebrugseweg in de Leij uit te monden. De Piushaven en het zijkanaal naar de Piushaven liggen gedeeltelijk op het tracé van deze voormalige waterloop. Op de plaats waar de Beeksedijk (de huidige Lanciersstraat-Kruisvaardersstraat) de waterloop kruiste, lag vroeger eveneens een voorde.

Het middeleeuwse Goet ter Rijt, eigendom van het geslacht der Giselberten, lag vermoedelijk ten zuidwesten van de tegenwoordige Oude Markt aan de oever van de Korvelse waterloop. De naam van het goed refereert rechtstreeks hieraan; een reit of rijt is immers niets anders dan een waterloop.

De Zwartreit begon oorspronkelijk nabij de huidige Missionarisstraat, liep eerst noordwaarts, boog ten zuiden van het Wilhelminapark naar het oosten af, ging daarna bij de Deken Sandersstraat weer noordwaarts, passeerde de Hoefstraat ter hoogte van het Julianapark (ook hier lag een voorde, de 'Horeuvoert'), liep noordoostwaarts naar de Jac. van Vollenhovenstraat, vervolgens min of meer oostwaarts tot de Watermanstraat en liep tenslotte in zuidoostelijk richting naar de Nieuwe Leij. Het noord-zuid lopende deel vormde eeuwenlang de grens met Berkel. Delen van de Zwartreit komen in 16e-eeuwse bronnen voor als Hoogh Soo, Soeije en Caureit. Soei of Zoei is een naam die we vaker tegenkomen bij waterlopen. Zwart in Zwartreit zou een verbastering kunnen zijn van zwet, hetgeen grens betekent. Van deze waterloop resteert nog het gedeelte ten zuiden van Industrieterrein Loven.

De Donge ontspringt als Leij nabij Baarle-Nassau, loopt langs Riel, en stroomt als Oude Leij Tilburg binnen. Vanaf de Bredaseweg heet de rivier Donge (in de 16e eeuw: Dongh Aa). De rivier liep vandaar verder noordwestwaarts via Dongen naar Geertruidenberg. Sinds het eind van de jaren '70 zijn boven- en benedenloop van het riviertje van elkaar gescheiden; de bovenloop watert sindsdien ten westen van de wijk Reeshof via een brede afvoersloot rechtstreeks af op het Wilhelminakanaal.

Iets ten westen van de Donge begint aan de Bredaseweg de waterloop de Landscheiding, in de 16e eeuw Landscheiding van het land van Breda geheten. Deze waterloop, die vanouds de grens met Rijen vormde, mondde vroeger nabij de Langendijk uit in de Donge. Waarschijnlijk hebben we hier te maken met een voormalige bedding van de Donge.

De Oude Leij heette in de 16e eeuw de Werft. Ze begon iets ten oosten van het huidige café 'de Korenbloem', liep eerst noordwaarts tot even over de spoorweg naar Breda, boog daarna af naar het westen, liep vervolgens in noordwestelijke richting en mondde in het uiterste noordwesten van Tilburg uit in de Donge. De benedenloop is naar alle waarschijnlijkheid in de Middeleeuwen gegraven ter ontwatering van het heidegebied. Op de kaart van Zijnen (1760) heet dit gedeelte Broeksloot en op de kadasterkaart van 1832 Treksloot. Op de plattegrond van 1957 komt deze waterleiding nog (gedeeltelijk) voor onder de naam Waterleiding naar de Witsie.

Een van de laatst overgebleven blauwsloten in Tilburg was de zogenaamde Oude Leij. In de volksmond stond dit riviertje bekend als de 'vuile Leij' omdat verschillende fabrieken er hun afvalwater op loosden.

De Zandleij ontstaat in Udenhout uit de samenvloeiing van drie uit Tilburg afkomstige waterlopen. In een overzicht van schouwbare waterleidingen uit 1873 komen deze voor onder de namen Bovenste Brug, Middelste Brug en Benedenste Brug. Alle drie de waterlopen gingen bij de Houtsestraat over op de gemeente Udenhout.

De Bovenste Brug begon in de Zandsche bosschen achter de Tongerlose-Hoef en liep vandaar langs de Reitse Hoevenstraat en het Hasseltplein verder noordoostwaarts. Middeleeuwse benamingen zijn Zoe en Sloprijt. Op een plattegrond uit 1965 heet de waterloop nog steeds Bovenste Brug.

Tegenwoordig draagt het nog bestaande gedeelte (dat begint ter hoogte van de voormalige vloeivelden langs de weg naar Loon op Zand) eveneens de naam Zandleij. De oorspronkelijke bedding van de Zandleij heet tegenwoordig de Zandkantse Leij, terwijl de naam Zandleij is overgegaan op een brede afvoersloot die dwars door het natuurgebied De Brand loopt. (Er bestaan vergevorderde plannen om deze sloot weer te dempen.)

De Middelste Brug en de Benedenste Brug ontsprongen beide ten westen van het huidige Julianapark. Het nog bestaande gedeelte van de Middelste Brug heet in Tilburg Lindse waterloop en in Udenhout Broekkamploop. De Benedenste Brug komt op een plattegrond uit 1957 voor als Heikantse waterloop en, vanaf de Rugdijk, als Moerse waterloop. Het in Tilburg gelegen gedeelte wordt tegenwoordig door het waterschap De Zandleij Zwaluwenloop genoemd. In Udenhout heet deze waterloop Kasteelloop.

Literatuur;

Titel: Waterlopen in Tilburg

Ondertitel: Achtergronden bij het ontstaan

Auteur: Rob van Putten

MEER WETEN?

Bekijk ook eens onze website

<http://www.tilburg-taxatie.nl>

